

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ СИСТЕМІ НАВЧАННЯ

Rybchenko L.K. Inclusive education of children with autism in the general education system / L.K. Rybchenko // Actual problems of the correctional education: Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical Drahomanov University, Kamyanets-Podilsky Ivan Ohyenko National University / edited by V.M. Synjov, O.V. Havrilov. – Issue 5.- Kamyanets-Podilsky: Medobory-2006, 2015.– P. 261–270

Л.К. Рибченко. Інклюзивне навчання дітей з аутизмом в загальноосвітній системі навчання. Поширення в Україні процесу інклюзії дітей з особливими потребами в освітні установи є не тільки відображенням часу, але і являє собою ще один крок до забезпечення повноцінної реалізації прав дітей на отримання доступної та якісної освіти. Інклюзивна практика реалізує доступ до отримання освіти в загальноосвітньому закладі за місцем проживання та створення необхідних умов для успішного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Дає можливість створити необхідні умови для адаптації освіти для всіх без винятку дітей незалежно від їх індивідуальних

особливостей, навчальних досягнень, рідної мови, культури, їх психічних і фізичних можливостей. Інклюзія дітей з аутизмом в загальноосвітню систему навчання може бути успішна і сприяти їхньому психологічному та емоційному розвитку.

Аналізуючи стан інклюзивної освіти сьогодні, можна говорити не тільки про інноваційний процес, що дозволяє здійснювати навчання і виховання дітей з різними стартовими можливостями на різних щаблях освітньої вертикалі. Цей напрямок надає потужний вплив і на розвиток самого освітнього процесу, в значній мірі змінюючи відносини між його учасниками. Розробляються стратегії психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та технології супроводу дозволяють вибудовувати відносини всіх учасників освітнього процесу на основі поваги їх прав і особливостей. Все це забезпечує подальшу гуманізацію освіти, формування професійної педагогічної спільноти нового типу.

Ключові слова: інклюзія, аутизм, розлади аутичного спектру, освітній заклад, система освіти, інтеграція, спеціальна освіта, вчитель.

Рибченко Л.К. Инклюзивное обучение детей с аутизмом в общеобразовательной системе обучения. Распространение в Украине процесса инклюзии детей с особыми потребностями в образовательные учреждения является не только отражением времени, но и представляет собой еще один шаг к обеспечению полноценной реализации прав детей на получение доступного и качественного образования. Инклюзивная практика реализует доступ к получению образования в общеобразовательном учреждении по месту жительства и создание необходимых условий для успешного обучения для детей с особыми образовательными потребностями. Дает возможность создать необходимые условия для адаптации образования для всех без исключения детей независимо от их индивидуальных особенностей, учебных достижений, родного языка, культуры, их психических и физических возможностей. Инклюзия детей с аутизмом в общеобразовательную систему обучения может быть успешна и способствовать их психологическому и эмоциональному развитию.

Анализируя состояние инклюзивного образования сегодня, можно говорить не только как об инновационном процессе, позволяющем осуществлять обучение и воспитание детей с разными стартовыми возможностями на различных ступенях образовательной вертикали. Это направление оказывает мощное влияние и на развитие самого образовательного процесса, в значительной степени изменяя отношения между его участниками. Разрабатываемые стратегии психолого-педагогического сопровождения детей с особыми образовательными потребностями и технологии сопровождения позволяют выстраивать отношения всех участников образовательного процесса на основе

уваження их прав и особенностей. Все это обеспечивает гуманизацию образования, формирование профессионального педагогического сообщества нового типа.

Ключевые слова: инклюзия, аутизм, расстройства аутистического спектра, образовательное учреждение, система образования, интеграция, специальное образование, учитель.

Постановка проблеми. В останнє десятиліття проблема аутизму стає все більш актуальною не тільки в країнах Західної Європи і в США, але і в Україні.

Аутизм зустрічається в країнах усього світу незалежно від расової приналежності, етнічної групи і соціального середовища. Досить рідко зустрічаються сім'ї, в яких є більше однієї дитини з розладами аутичного спектру (РАС).

У переважній більшості досліджень аутизм розуміється не як захворювання із звичайною для цієї категорії явищ етіологією, а як синдром, який описується як поєднання атипових поведінкових характеристик.

Дитячий аутизм - це особливе порушення психічного розвитку. Найбільш яскравим його проявом є порушення розвитку соціальної взаємодії, комунікації з іншими людьми, що не може бути пояснено просто зниженим рівнем когнітивного розвитку дитини. Інша характерна особливість - стереотипність в поведінці, що виявляється у прагненні зберегти постійні звичні умови життя, опорі найменшим спробам змінити що-небудь в навколишньому, у власних стереотипних інтересах і стереотипних діях дитини, в пристрасності його до одних і тих же об'єктів [1].

Вибір навчального середовища для дитини з РАС є одним з найважчих питань для батьків та фахівців – від нього значною мірою залежатиме розвиток дитини, її майбутнє. Але на це питання, так само, як і на інші, немає однозначних відповідей чи «найкращих варіантів» – існує спектр можливостей, кожна з яких має свої переваги та недоліки. Вибір оптимального навчального середовища великою мірою залежатиме як від тих можливостей, які створені в суспільстві (і ми свідомі, що Україні ще належить пройти довгу дорогу до створення оптимальних моделей навчання дітей з РАС), так і від індивідуальних особливостей дитини, рівня її інтелектуального розвитку, важкості вираження симптомів аутизму.

Рубіж переходу до шкільного віку є критичним періодом для кожної сім'ї, яка виховує дитину з порушенням психічного розвитку. Чи піде дитина в школу, чи втримається в ній, чи продовжиться корекційна робота з ним, чи збережеться надія на поліпшення його соціальної адаптації в майбутньому?

Для сім'ї, яка виховує дитину з аутизмом, такі питання часто виникають незалежно від формального рівня інтелектуального розвитку дитини, незалежно від сформованості його спрямованості бути учнем, ходити "як всі" в школу, від можливого володіння деякими навчальними навичками. Труднощі контакту з дорослими і, особливо, з однолітками, адаптації до нових умов, довільної організації уваги, засвоєння соціально правильних форм поведінки і, навпаки, велика кількість дивних для всіх реакцій, дій, що дезорганізують поведінку інших дітей, часто ставлять під питання можливість перебування такої дитини в школі [1].

Включення дітей з аутизмом в масову освітню систему в дошкільному і в шкільному віці може мати значний вплив на їх розвиток, зокрема, підвищення рівня мовних і комунікативних навичок, навичок соціалізації та інтелектуального рівня. Більшість експертів вважають інклюзію цивільним правом, відповідальним за формування відповідного соціального розвитку, але для того щоб інклюзія і навчання в середовищі нормотипічних однолітків були успішними, багатьом дітям з РАС потрібна спеціалізована допомога [5;6].

Діти з РАС характеризуються специфічним видом розладів мови і комунікації, здатністю і мотивацією до співпраці, сенсорним сприйняттям. Ключовими факторами в успішній інклюзії таких дітей є розуміння суті даного захворювання і вибір педагогічних методів для їх навчання .

На відміну від дітей з іншими видами розладів (наприклад, з розумовою відсталістю), велика частина дітей з РАС можуть успішно навчатися за загальною шкільною програмою. Збережений інтелект, гарна пам'ять, нормальне візуальне сприйняття дозволяють дитині успішно освоювати академічний матеріал .

Якщо загалом говорити про спектр можливостей, то можна позначити два «крайні» його варіанти: інтеграція у звичайну школу і навчання в спеціальній школі або центрі для дітей з порушеннями розвитку. Нині багато говорять про цінність інтеграції дітей у звичайне середовище ровесників, про розвиток моделі інклюзивної освіти. І, без сумніву, інклюзія дітей з особливими потребами є прийнятою світовою моделлю, важливим пріоритетом у розвитку системи освіти в Україні. Інклюзивна освіта має подвійну цінність: з одного боку, вона допомагає дітям з особливими потребами з дитинства інтегруватися у звичайне соціальне середовище, сприяє виробленню в них належних соціальних навичок, з іншого – робить дитяче середовище чутливим до дітей з особливими потребами, змалку віку вчить толерантності, взаємодопомозі. Проте ми маємо бути свідомі, що для того, щоб інклюзія стала позитивним досвідом, мусять бути забезпечені певні умови, інакше вона призведе до ситуації, коли дитина з особливими потребами є лише фізично присутня у звичайній школі, але вона ані не

інтегрована соціально, ані їй не забезпечено належної освітньої програми та усіх тих «спеціальних» умов і особливостей освіти та виховання дитини з РАС, про які йтиметься далі. Якщо немає таких умов, інклюзивна освіта може призводити до негативних наслідків, супроводжуватися соціальним відкиненням дитини, насмішками, не забезпечувати її освітніх потреб, а відповідно лише посилювати соціальні проблеми. Така «інклюзія» може також бути великим стресом для учителів, які, не маючи належної освіти й умов праці, опиняються у складній ситуації, коли, крім того, що їм треба працювати у класі із великою кількістю здорових дітей, – а це й без того вже чимале навантаження – вони ще й мають додатково забезпечити особливі умови для дитини з особливими потребами. Поведінкові проблеми дітей з РАС можуть іноді створювати значну перешкоду в проведенні уроків, й, отже, без належної допомоги спеціалістів (психологів) учителя та інші діти можуть негативно сприймати дитину з РАС, що спричинятиме далі погіршення її проблем. Тому інтеграція справді має бути продуманою і підготовленою. За кордоном, у країнах, де інклюзивна освіта розвивається довший час, ніж у нас, вона забезпечується додатковими заходами стосовно дітей з розладами спектру аутизму:

Належна освіта педагогів для роботи з дітьми з особливими потребами (розуміння особливостей дітей з РАС, володіння сучасними методиками навчання і т.д.).

Наявність додаткового персоналу для роботи із дітьми з особливими потребами (наприклад, дитина може мати додаткового асистента чи ходити на додаткові/паралельні уроки до іншого вчителя, який працює з дитиною наодинці чи з невеликою кількістю дітей).

Створення умов для застосування сучасних методик навчання (наочність, роздаткові матеріали, відповідна організація приміщення і т.п.).

Наявність команди фахівців, додаткових фахівців-консультантів, які можуть забезпечити необхідні додаткові втручання (наприклад, психолога для проведення поведінкової терапії у разі специфічних проблем поведінки у школі).

Робота із середовищем здорових дітей (та їхніх батьків) – приготування їх до належного сприйняття дитини з особливими потребами, сприяння позитивному ставленню, попередження можливих негативних реакцій.

Забезпечення тісної співпраці між батьками та педагогами – на це, зокрема, педагогам виділяють додатковий робочий час.

Розвиток різних варіантів інклюзії залежно від потреб/особливостей дитини.

Щодо цього останнього пункту, то йдеться про те, що існують різні можливості перебування дитини з РАС у звичайній школі – від повної інтеграції у звичайний клас до часткового перебування в класі з

іншими дітьми на деяких уроках (малювання, музика і т.п.) чи винятково на перерві й аж до навчання в окремому класі для дітей з особливими потребами [3].

Школа потрібна дитині з аутизмом, напевно, більше, ніж будь-якому іншому, але вона і більше складна для нього, ніж для інших дітей. Разом з тим, питання про доцільність організації спеціальних класів для таких дітей важко вирішити однозначно. Дуже багато що говорить про те, що навчання дітей з аутизмом дійсно потребує нестандартного підходу. Вчителю необхідно враховувати їх особливий темп роботи, труднощі організації уваги. Їм потрібно відповідне улаштування шкільного життя з ретельно продуманим функціональним простором класу, робочого місця, стійким порядком занять [2].

Особливості психічного розвитку дитини з аутизмом визначають необхідність створення спеціальних форм організації його шкільного навчання. Безумовно, для таких дітей необхідно створити особливий тип школи зі своєю програмою психолого-педагогічної корекційної роботи, відповідної їх особливим потребам, де сама організація середовища, взаємодії педагога і дитини дозволять максимально використовувати, розвинути його здібності до навчання та соціальної адаптації [1].

Втім, реально оцінюючу ситуацію, яка є в системі освіти в Україні, ми усвідомлюємо те, що рідко в якій школі зараз є можливість забезпечити повноцінну інтеграцію для дітей з аутизмом. Досвід показує, що більшість із них, навіть перебуваючи в загальних школах, мають доволі негативний соціальний досвід – і потрібно ще багато років, щоби створити в українських школах повноцінні умови для інклюзивної освіти дітей з особливими потребами.

Слід зазначити, що введення аутичних дітей в єдину систему навчання і виховання вимагає підготовки спеціальних кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовки фахівців-дефектологів. У свою чергу, це вимагає розробки і впровадження нових, особливих підходів до технології в організації навчального процесу, створення програм, необхідних для підготовки фахівців, які будуть працювати у спеціальних установах, а також створення програм і умов для навчання і виховання аутичних дітей [4].

Проте ми усвідомлюємо, що в Україні і спеціальна освіта, попри зусилля і творчість багатьох педагогів, теж має багато проблем, фахівці часто не володіють сучасними методиками навчання дітей з РАС, немає належної матеріальної бази, навчальних матеріалів, повноцінної команди фахівців, часто є неналежна атмосфера, психологічний клімат та багато інших проблем.

Не простою є і проблема дошкільної освіти дітей з РАС, хоча більшість з них могла б бути інтегрована у звичайні садочки. Але в садочках теж не напрацьовані програми для успішної інтеграції, а тому часто цей досвід першої соціальної інтеграції завершується невдачею.

Не менш складною є ситуація для дітей з важкими формами аутизму, вираженими поведінковими проблемами – маємо недостатньо розвинену мережу спеціалізованих дошкільних груп та закладів для таких дітей, як і недостатній рівень фахової підготовки спеціалістів для роботи у цій сфері.

Тому в Україні на теперішній час існує така ситуація, що, з одного боку, батькам слід вибирати між наявними можливостями інтегрованої або спеціальної освіти для своїх дітей, зважуючи у кожному випадку усі «за» і «проти», а з іншого боку, як батькам, так і фахівцям треба разом впливати на реформу та розвиток сфери освіти для дітей з особливими потребами, на навчання фахівців, створення нових моделей у системі освіти і т.д.

В освітньому закладі, у якому навчатиметься дитина з РАС, важливо забезпечити низку спеціальних умов для специфічних потреб дитини з РАС:

Структурованість та передбачуваність навчального середовища – це може стосуватися як розпорядку дня/тижня у формі намальованого календаря, так і додаткових пояснень/інструкцій дитині (по змозі так само підкріплених візуальними знаками) щодо правил поведінки, сподіваної діяльності і т.п.

Належна організація середовища – кімнати, класу з відповідним забезпеченням наочних матеріалів, зон для навчання/гри і т.п.

Візуалізація правил, вказівок, завдань і т.д. Пригадаймо, у багатьох дітей з РАС візуальний канал є оптимальним і часто чи не єдиним каналом сприйняття інформації – тому так важливо підкріплювати сказане належними візуальними знаками.

Врахування «сенсорного профілю» дитини і відповідної адаптації (для прикладу, заміна флуоресцентних ламп на звичайні для зменшення гіперчутливості; дозволу дитині надягати навушники в певні моменти для зменшення акустичної гіперчутливості – коли, наприклад, у класі високий рівень шуму; дозволу дитині сидіти замість крісла на м'ячі, що балансує, якщо це завдяки вестибулярній стимуляції стабілізує/заспокоює її і т.п.).

Мультисенсорний стиль навчання з врахуванням сенсорних переваг дитини – відповідно дітям-візуалам потрібний один стиль навчання, дітям з домінуючим слуховим каналом – інший, сенсо-моторним – ігрові завдання і т.д.

Дитина з РАС потребує більше індивідуальної уваги, допомоги, скерування, підказок – відповідно, щоб реалізувати це, на вчителя має припадати менша кількість дітей, ніж у звичайному класі, або ж має бути більша кількість педагогів, додатковий асистент для дитини і т.д.

Дитині з РАС треба давати менший обсяг навчальних завдань, які до того ж треба послідовно розбити на менші кроки-дії, подавати їх у

відповідній сенсорній модальності, а також більше часу відводити на виконання завдання і т.п.

Відповідно до розвитку дитини, її можливостей має бути індивідуально підібрана навчальна програма.

Можливе використання допоміжних технологій - комп'ютери тощо.

Велику увагу треба приділяти не лише академічному навчанню, але й сприянню соціальній інтеграції дитини, залученню дітей до стосунків, моделювання ситуацій позитивної соціальної взаємодії, проведення тренінгу соціальних навичок в оточенні.

Здорові ровесники можуть також частково виконувати роль «асистента» дитини, допомагаючи їй у навчанні та в соціальних стосунках, зокрема під час перерв, коли брак структури в оточенні справді може ставити дитину з РАС в стресову ситуацію.

Особливо наголошується на позитивній комунікації вчителя і дитини. Вчителям рекомендовано говорити чіткіше і повільніше, а також давати дитині більше часу на відповідь.

Важливим є застосування в школі принципів поведінкової терапії щодо корекції поведінкових проблем. Для цього у ролі консультанта додатково може бути залучений психолог.

Необхідною умовою успішної адаптації дітей з аутизмом є організація не тільки особливих класів, але і кабінетів психологічного розвантаження (потрібних не тільки дітям, а й батькам, і педагогам), зон відпочинку, тихих куточків. У цих зонах повинні бути будь-які зорові, тактильні, слухові стимулятори (акваріуми, м'які і музичні іграшки, фонтанчики, дрібні тварини і т.п.) [4].

Попри всі ці заходи важливо пам'ятати, що головним усе ж є не техніки, а позитивний зв'язок між учителем та учнем, позитивне сприйняття такого учня з боку вчителя, увага до всіх аспектів розвитку дитини – зокрема усвідомлення важливості її соціального розвитку, щоб вона в контексті стосунків з ровесників набула необхідних соціальних навичок. Це можливо лише, якщо є загальний позитивний дух у шкільному колективі, позитивна настанова адміністрації та взаємопідтримка колег. Не менш важливою є злагоджена співпраця вчителів із батьками дитини з РАС, спілкування між ними. І якщо йдеться про навчання в умовах інтегрованої освіти, то, без сумніву, вчителю належить проводити велику роботу з усім загалом дітей, сприяти позитивному сприйняттю дитини з РАС, толерантності, взаємодопомозі.

Позитивний вплив учителя на долю дитини з РАС справді може бути неоціненним: він може стати тією головною особою в її житті, яка допоможе відхилити двері й увійти в ширший світ людської спільноти поза сім'єю – і це стане важливою передумовою подальшої соціальної інтеграції.

Список використаних джерел

1. **Никольская О.С.** Проблемы обучения аутичных детей // Дефектология. — 1995. — № 1. ; 2. **Никольская О.С.** Трудности школьной адаптации детей с аутизмом // Особый ребенок: исследования и опыт помощи. - М.: Центр лечебной педагогики; Теревинф, 1998. - Вып. 1.; 3. **Романчук О.** Розлади спектру аутизму / Романчук О. – Л. : Колесо, 2009.; 4. **Ульянова Р.К.** Проблемы коррекционной работы с аутичными детьми // Педагогический поиск. — 1999. — № 9.; 5. **Harrower J.K., Dunlap G.** Including Children With Autism in General Education Classrooms. A Review of Effective Strategies // Behavior modification. — 2001. — 25 (5). — 762-784.; 6. **Joseph R.M., Tager Flusberg H., Lord C.** Cognitive profiles and socialcommunicative functioning in children with autism spectrum disorder // Journal of Child Psychology and Psychiatry. — 2002. — 43. — 807821.

Spysok vykorystanyh dzerel

1. **Nikolskaya O.S.** Problemyi obucheniya autichnyih detey // Defektologiya. — 1995. — № 1.; 2. **Nikolskaya O.S.** Trudnosti shkolnoy adaptatsii detey s autizmom // Osobyiy rebenok: issledovaniya i opyt pomoschi. - M.: Tsentr lechebnoy pedagogiki; Terevinf, 1998. - Vyip. 1.; 3. **Romanchuk O.** Rozladi spektru autizmu / Romanchuk O. – L. : Koleso, 2009.; 4. **Ulyanova R.K.** Problemyi korrektsionnoy raboty s autichnyimi detmi // Pedagogicheskiy poisk. — 1999. — № 9.; 5. **Harrower J.K., Dunlap G.** Including Children With Autism in General Education Classrooms. A Review of Effective Strategies // Behavior modification. — 2001. — 25 (5). — 762-784.; 6. **Joseph R.M., Tager Flusberg H., Lord C.** Cognitive profiles and socialcommunicative functioning in children with autism spectrum disorder // Journal of Child Psychology and Psychiatry. — 2002. — 43. — 807821.

Rybchenko L.K. Inclusive education of children with autism in the general education system. Distribution in Ukraine the process of inclusion of children with special needs in educational institutions is not only a reflection of the time, but also represents a further step to ensure the full realization of the rights of children to free and quality education. Inclusive practice implements access to education in educational institution in the community and to create the necessary conditions for the successful education of children with special educational needs. Makes it possible to create the necessary conditions for the adaptation of education for all children, without exception, regardless of their individual characteristics, knowledge, language, culture, and their mental and physical capabilities. Inclusion of children with autism in a comprehensive training system can be successful and contribute to their psychological and emotional development.

Analyzing the state of inclusive education today, we can talk not only about the innovation process, which allows the training and education of children with different starting opportunities at different levels of educational vertical. This trend has a powerful impact on the development of the educational process, to a large extent by changing the relationship between the participants. Developed a strategy of psychological and pedagogical support for children with special educational needs and technology support to build relationships allow all participants in the educational process on the basis of respect for their rights and features. All this provides a more humane education, formation of professional educational community of a new type.

Key words: inclusion, autism, autistic spectrum disorder, educational legislation, primary school, inclusion, middle, school, special education, teacher.

Отримано 6.02.2015 р.